

17291

Євген ПИЗЮР

**Посталінська національна
політика Москви
і висновки для Заходу**

ВИДАННЯ «УКРАЇНСЬКИХ ВІСТЕЙ»

1 9 5 3

НІМЕЧЧИНА

Євген ПИЗЮР

БІБЛІОТЕКА

Імені

О. ОЛБЖИЧА

Посталінська національна
політика Москви
і висновки для Заходу

24650

- 2715 -

BIBLIOTHEQUE
UKRAINIENNE
SIMON
PETLURA
PARIS

БІБЛІОТЕКА
О. ОЛБЖИЧА

БІБЛІОТЕКА
ІМЕНІ О. ОЛБЖИЧА
ВУЛ. ГРУШЕВСЬКОГО. 4

ВИДАННЯ «УКРАЇНСЬКИХ ВІСТЕЙ»

1 9 5 3

НІМЕЧЧИНА

~~001732~~ c

Закон, що диктаторські системи із смертю своїх диктаторів переживають кризи, не міг не виявитися також щодо СРСР. Тому смерть Сталіна мусіла стати зворотним пунктом в історії Советського Союзу і советськоросійського імперіялізму. Перед новим політичним проводом імперії виринує ряд проблем, що нетерпляче вимагали вирішення.

Західня політична опінія зосередила свою увагу на питанні, чи большевицька система зможе видати із свого середовища нового диктатора, присутність якого конечна для її життєздатности. Спекуляції йшли по тій лінії, що вирішення цього питання буде для большевицької системи найважчим та що з цього може постати її розвал у близькому майбутньому. Одне останнє події в СРСР залишають мало місця для сумнівів про неможливість само-

відродження кремлівської сдиновлади. Елімінація Берії, а далі самовпевнений характер виступу Маленкова на останній сесії Верховного Совета й політична вага зформульованого саме ним експозе, нарешті місце, яке відводиться його особі в останніх реляціях советської преси, доводять, що цю проблему большевицька система зуміла вже опанувати. Диктатура в СССР — логічне завершення його всієї політично-соціальної, тотальної структури. Доки ця структура існує, доти вона завжди буде спроможна укоронувати диктатуру. З цих причин надії на той потенційний елемент слабкості СССР мусять скоро розвіятися.

Не зміняс тут суттєво нічого факт призначення М. Хрущова на першого секретаря ЦК КПСС (західня преса назвала його українцем — та тим либонь хотіла сугерувати зростання українських впливів у Кремлі, — перший факт неправдивий, і це виключає другу можливість). Це скорше ще один крок уперед у напрямку консолідації влади Маленкова. Хрущов родич Маленкова, і його нова посада знаменує лише непотизм (родичання) на найвищому щаблеві советської драбини, від якого загниває ціла большевицька система.

Всупереч цій події, в СРСР після смерті Сталіна виявились черговий раз та на весь зріст дві смертоносні загрози большевицької системи: національне й селянське питання. Обидва вони пов'язані між собою і належать саме до тих, на які комуністична догма та комуністичний рух не вміли знайти відповіді від днів свого народження аж досьогодні. Селянська проблема мала свою антиподальну інтерлюдію під кінець життя Сталіна в вигляді — укрупнення колгоспів. Національна проблема прийшла до голосу відразу після смерті Сталіна.

Перегляд подій, що стосуються цього останнього, мусить великою мірою спиратися на інформації советських джерел. Тому він не може бути ані точним, ані повним. Чому так — не важко знайти відповідь. Справа не лише в брехливості советської преси, а насамперед у її мовчазності. В советській дійсності існують такі проблеми, дразливість яких сягає тих меж, що порушувати їх навіть у формі найгострішого засудження небезпечно. Щодо них у советській дійсності панує неписаний закон суворої мовчанки. До таких питань абсолютно на першому місці належить національна проблема. Така тактика — не без користи для совет-

ського режиму. Бо хоча мовчанка в цій справі не спричиняється до злагіднення національного конфлікту всередині, вона усуває його з поля зору західного світу, чиї навіть потенційні встрявання в цей конфлікт могли б створити незчисленні труднощі для совєтського режиму. І лише на критичних закрутах історії Союзу національний конфлікт дає знати про своє існування також і позасовєтському світові. Такий закрут саме відбувся. Як під час нього заманіфестувалося національне питання?

I.

Вже на похороні Сталіна всі три промовці вважали за відповідне в формі компліментів у сторону померлого диктатора підкреслити незвичайну вагу національного питання та сповідні досягнення в його вирішенні в межах СРСР. Рівночасно в советській пресі протягом березня й квітня появилася незвичайна, як на советську практику, кількість статей і інформації, присвячених цьому питанню (приміром, майже ціле число «Правди» з 30. квітня). Всі вони підкреслювали ніби коректну єдність і дружбу народів СРСР». Але рівночасно із запевненнями, що на цьому відтинку все гаразд, почався цілий ряд політичних кроків нового посталінського режиму Москви, які є нічим іншим, як передусім маневрами в національній політиці щодо неросійських на-

родів ССРСР з метою створити в них ілюзії пом'якшення централістичного русифікаційного курсу чи навіть відходу від попередньої російськошовіністичної політики. Започаткував цей процес факт відкликання обвинувачення проти лікарів, за своєю національністю переважно жидів. Ця подія повинна б бути рівнозначною з припиненням антисемітизму в ССРСР, цього логічного завершення сталінської «національної» політики. При цьому Кремль, ухиляючись від прямого признання в антисемітизмі, волів признатися до другого злочину, а саме, що в цій державі зізнання підсудних вимушують «незаконними способами», цебто фізичним терором — факт, до речі, загально відомий як громадянству ССРСР, так і чесній opinіi всього світу. Другим подібним актом була реабілітація в Грузії засуджених раніше «грузинських буржуазних націоналістів» та переведення основних змін на користь місцевих національних елементів. Тут також большевицький провід, не бажаючи прямо признатися до національної дискримінації, волів признатися до факту, що афери, пов'язані із «ухилами буржуазного націоналізму», організовані за допомогою урядових провокацій, інспірованих із центру.

Та коли ці два випадки можна було пояснювати різно, то події в Українській ССР недвозначно підкреслили, що тут масмо справу з новим курсом політики супроти неросійських народів. Зміни в Україні настали досить несподівано. Ще 23. березня «Правда» в кореспонденції з Києва повідомляла про акції проти «буржуазного націоналізму». При цьому об'єктом спеціальних атак став Інститут Української Літератури при Академії Наук УРСР, а далі — публікації Київського Педагогічного Інституту, зокрема праці його членів І. Пильчука та П. Волинського. Рівночасно ж, як приклад до наслідування, «Правда» ставила відомого провокатора Я. Галагана, що його вбили після війни члени українського підпілля.

Але 17. квітня ц. р., тобто за нецілий місяць, «Радянська Україна» містить статтю С. Кривошеєва «Визначна віха в історії комуністичної партії», присвячену XII з'їздові РКП(б), що відкрився саме 17. квітня 1923 р. З'їзд цей, як відомо, був поворотним щодо національної політики більшовизму. Він засуджував усі націоналізми, але проголосив російський великодержавний націоналізм головною небезпечкою. Ювілей цього з'їзду став претек-

стом, щоб на сторінках офіціозу УССР сказати щось нове в національному питанні. Після слів прийшли незабаром факти.

В половині травня мала місце сама собою маловажна подія, яка тільки в зв'язку з новим курсом національної політики Москви в Україні набирає сенсу та стає характеристичною: реабілітація Г. І. Петровського, приятеля Леніна та голови ВУЦВК УССР, усуненого з цієї посади 1938 року, цебто в час найбільшого розпалу політичної чистки, яка ліквідувала тоді всіх передових українських комуністів. Петровського, якого аж до цього часу всі вважали за пропащого, нагороджено червоним прапором праці, одним із найвищих советських відзначень. Як причину подано 75-тилітню річницю його народження, хоча фактично ця річниця припадала на минулий рік. Отже не було тут вирішальним моментом відмічення особистої річниці політично для режиму заслуженої одиниці, бо це треба було б зробити на рік раніше, а потреба маніфестації в сторону українців за допомогою особи, яка, будучи колись президентом УССР, потерпіла за «український національний ухил».

Після цього підготовчого кроку прийшло рішення небуденого розголосу. За

постановою спеціального пленуму ЦК компартії України з 13. червня ц. р. узято з посади першого секретаря цієї партії Л. Г. Мельнікова та призначено на цю посаду А. І. Кириченка, який був другим секретарем партії. Рівночасно мали місце інші перетасування в складі комуністичного керівництва України. Серед них звільнено з посади віцепрем'єра В. І. Боднарчука, а на його місце іменовано О. Корнійчука.

Важливість цих змін набирає значення з двох причин: з огляду на персональний стан пересунених осіб, як і з огляду на офіційну інтерпретацію, що супроводжувала ці зміни. Л. Г. Мельніков, за національністю росіянин, через свою позицію в партії був фактичним хазяїном України. Іменований на місце Хрущова під кінець 1950 року Мельніков робив незвичайно скору кар'єру в советській ієрархії. Вже на 19-му з'їзді комуністичної партії він подавав внесок про персональний склад президії конгресу — факт незвичайного довір'я до його особи. На цьому ж конгресі він був обраний до складу президії КПСС — тіла, яке ніби стало на рівні славетного політбюро. З його іменем були зв'язані всі незвичайно жорстокі акції проти українства, які, як звичайно, в Советському Союзі

йдуть під умовним гаслом боротьби з «буржуазним націоналізмом». Саме тому рік, у червні 1952 року, був підданий гострій критиці центральний комітет компартії України, при чому, Мельніков обвинувачував його за нездатність «виелімінувати буржуазних націоналістів». У цей час головна атака була скерована проти партійних працівників Львова, столиці Західньої України, — з цього приводу усунено секретаря комуністичної партії цього міста — Костенка. Офіційна причина усунення Мельнікова була подана така: порушення з боку Мельнікова «ленінсько-сталінської національної політики», при чому, як конкретне пояснення цього перфідно-нез'ясованого терміну подано, що Мельніков застосовував насильну русифікацію, зокрема в Західній Україні. Але смертельним гріхом у Советському Союзі є лише «місцевий» буржуазний націоналізм, а не російський і не русифікація, і тому, хоч Мельнікова усунено з посади першого секретаря ЦК КПУ, він зберіг свою посаду в ЦК КПСС та в президії цього ж ЦК.

Першим секретарем комуністичної партії України став А. І. Кириченко, вперше в історії УРСР українець, який рівночасно є заступником голови Ради

Совєтів, одної із палат Верховного Со-
вєста ССРСР. Усунений з посади віце-
прем'єра В. І. Боднарчук, за фахом
професор мінералогії, свою політичну
кар'єру завдячував тісній співпраці в
НКВД. В протилежність до нього, но-
вий віцепрем'єр Олександр Корнійчук
є відомим українським письменником
не лише в Україні, а й у всьому Со-
вєтському Союзі, як представник най-
новішої культурної еліти. Він був ма-
ріонетковим комісаром закордонних
справ УСССР під час війни і в цій пі-
дбраній для нього ролі був пов'яза-
ний із фактом прилучення Західньої
України до УСССР. В середині 1951 ро-
ку Корнійчук був розкритикований за
націоналістичний ухил, виявлений у
його лібретті до опери «Богдан Хмель-
ницький». Із цього всього виразно вид-
но, що як особи, які фігурують у пе-
ресунах, так і офіційна інтерпрета-
ція, з огляду на поодинокі українські
території, не випадково подумані як
реверанс у сторону українців.

Після цих політичних кроків з'яви-
лися розпорядження, скеровані на під-
несення життєвого стандарту населен-
ня України. Це ще один доказ її еко-
номічної експльоатації, бо ж Україн-
ська ССР, природно найбагатша кра-
їна Советського Союзу, має нижчий

життєвий рівень, ніж корінні території Росії. На одній ділянці, а саме в житловому будівництві, це було безпосередньо підтверджено вустами Маленкова в його останньому експозе. 5. липня в Києві опубліковано рішення пленуму ЦК КПУ, яке зобов'язує окремі міністерства та інші адміністративні органи нетайно приступити до «широкого задоволення потреб населення». Навіть цим чисто економічним заходам був намір з боку советської влади надати політичного забарвлення, бо повідомлення, яке зобов'язує посилити виробництво одягу, зазначає, що особливо треба посилити продукцію одягу відповідно до «зразків української національної ноші». Весь цей процес зміни виробництва має відбутися в роках 1953 — 54.

Разом з тим, українська советська преса протягом кількох тижнів старалася популяризувати курс нової політики щодо українців. Тому в часописах були інформації про пленуми обкомів, райкомів та міськкомів, зокрема в західних областях, на яких говорено про усування дотеперішніх помилок. «Правда України» з 1. 7. у вступній статті «Животворча сила національної політики» писала про «українську вільну соціалістичну державу», запевняю-

чи, що здійснення нових заходів, що їх накреслив пленум ЦК КПУ, — «забезпечити дальший ріст української соціалістичної нації, рівноправної сестри всіх советських народів».

Зміни курсу політики в Советському Союзі вимагають доктринального з'ясування. Таке з'ясування доставила в половині червня ц. р. стаття про національне питання авторства П. Федосєєва, поміщена в головному ідеологічному органі комуністичної партії «Комуніст». В ній у прихованих, але рішучих словах піддано критиці російський шовінізм, вимагалось, щоб ССРСР не замикався від культури інших націй. Стаття засудила намагання деяких советських істориків «розглядати політику парату через рожеві окуляри».

Так над «і» була поставлена крапка.

За подібним зразком, як в Україні, лише без такого розгону, відбулися зміни і в інших національних республіках ССРСР, які маніфестували посилення відступу від сталінської русифікаційної політики: в Грузії, Литві, Латвії, Білорусі. Рівночасно почався новий політичний курс також у сателітних державах. Тут зміни були широкі й стосувались не одної ділянки життя цих країн. Диктувала це свіжість советського панування

та неповна завершеність совстизації цих народів.

Всі ці зміни, які згадані вище, були, так би мовити, змінами «згори». Хоча їхньою справжньою причиною було напруження, викликане русифікацією і советизацією, ініціатива щодо них виходила від Кремлю. Він теж — не треба сумніватися — намагався перевадити їх за точно визначеним планом. Збереження цілковитого контролю над ситуацією, створеною новим курсом, було передумовою для збереження його неподільної влади над цими народами. Але рівночасно воно було й передумовою для дальшого провадження та довготривалості нового курсу. Іншими словами, дилема стала така: Кремль був згоден піти на поступки неросійським народам з умовою, що ці поступки не спричинять суттєвого послаблення його влади. Одрізане якби наслідки нової політики супроти неросійських народів мали призвести до розхитання кремлівського панування, відступ від тієї політики став би для Кремлю доконечністю.

Такі наслідки прийшли надзвичайно скоро. Зміни «згори» спричинили протиакцію «знизу», яку досконалий советський поліцейський апарат мусів зареєструвати дуже точно. Цей самий поліцейський апарат подбав також дуже скрупу-

5147 -
Замовно, щоб позасоветський світ довідався про це якнайменше, та це завдання він виконав у загальному успішно. Однак, якщо судити з обставин, то для суїнів мало місця, що політичні поступки неросійським народам, підсилені лібералізаційними розпорядками господарського й адміністративного характеру, почали підмивати основи советської системи і кремлівського панування. Дисципліна праці в індустрії підупала, а в колгоспах збільшилося відставання. Популяризація засудження русифікації на численних зборах в Україні набрала щирих і стихійних форм, як це можна було зауважити поміж рядками советської місцевої преси. В Чехо-Словаччині, Угорщині і Польщі почалися хитання, а в тому місці, де советська влада була найслабкіша, цебто в Східній Німеччині, наступив справжній пролив. Відомі робітничі заворушення, що почалися 17. червня ц. р. в Берліні, своїм неочікуваним динамізмом наблизилися до справжнього повстання, і лише окупаційна армія врятувала комуністичний режим Східньої Німеччини. Східньонімецьке повстання стало тим рідким випадком, про який західний світ довідався релятивно багато. Інші події, в глибині советської сфери панування, советський політичний режим доайливо

24650

БІБЛІОТЕКА

ОЛЕНА О. ОЛЕНІНА

бул. ГРУШЕВСЬКОГО. 4

приховав від стороннього ока. Берлінські події свідчать про одно: якби ефективність большевицької влади була такою слабкою над іншими народами, як у Берліні, загальний вибух таких заворушень був би неминучим.

II

В розпалі подій, що блискавично наступали одна по одній, прийшло усунення Л. Берії. На якийсь час уся увага політичної опінії світу прикувалась до цього сенсаційного випадку. Мимохідь слід завважити, що з цього погляду випадок Берії зробив небуденні прислуги Кремлеві. Він бо відвернув увагу світу від тих проблем, що являють собою для совєтської системи суттєві загрози. Усунення Берії послужило притокою до найрізніших спекуляцій. Найбільшу популярність здобув погляд, що в особистих амбіціях та плянах Берії, про які ніхто не міг і не може сказати щось конкретне, слід вбачати чи не виключне джерело відходу від сталінського курсу та початку нової політики Москви супроти неросійських народів.

Але вже сьогодні лишається мало міс-

ця для сумнівів, що Берія скорше став жертвою наслідків нового посталінського курсу, ніж був його виключним автором. Дуже ймовірно, що афера Берії була також інцидентом у Кремлі в особовому суперництві за спадщину Сталіна. Але чи вона була справді такою та якою мірою, — про це можна снувати тільки здогади. Натомість факт, що нова політика пом'якшення режиму до неросійських народів спиралася на колективну апробату посталінського большевицького керівництва, не належить лише до спекуляцій. Певно, що Берії, спецові в національному питанні, міністрові внутрішніх справ та шефові таємної служби, припали першорядні завдання в переведенні цього нового курсу та що через це його особа ставала ключевою. Правдоподібно, неуспіх нової політики супроти неросійських народів вирішив також долю Берії.

На підтвердження таких поглядів можна навести наступні обставини. Факт, що новий курс супроти неросійських народів спирався на колективну апробату большевицького проводу, був задокументований советськими офіційними енуціяціями. З другого боку, питання, кому в Кремлі особисто приписати ініціативу нового курсу, — має другорядне значення, й відповіддю на

ного можуть бути лише здогади. Такий широкий діапазон політичних змін, що стосувалися стількох народів советської сфери та що відбулися протягом такого короткого часу, міг бути вирішений або колективно, або безспірним диктатором. Ніщо не сумніватиметься, що такої диктаторської влади Берія в той час не мав. Тим важче було б повірити, щоб Берія в припущеному посяганні на посаду неподільного диктатора в Кремлі, перед лицем того тотального обрусіння советського партійно-державного апарату, яке тепер має місце в Советському Союзі, надіявся виграти цю суперечку ставкою на позбавлені фактично впливу неросійські народи. В умовах теперішньої советської дійсності вже сам факт, що він був неросіянином, «націоналом», робив його шанси на здобуття неподільної влади в Кремлі безнадійним. Нарешті те, що й після повалення Берії провадилися далі маніпуляції Кремлю супроти неросійських народів, доводить, що національно-політичні поступки Москви не слід редукувати до діяльності одного Берії.

Але раз новий курс політики супроти неросійських народів був ухвалений — головню на Берії лежало його запровадження в життя. Саме Берія ще за життя Сталіна став, так би мовити, офіцій-

ним советським фахівцем із національного питання. Всі заступники Сталіна «без портфеля» мали певні ділянки, за якими вони спеціально наглядали і за які відповідали та відчитувались перед урядом і партією. На останньому, 19-му з'їзді комуністичної партії Берія відчитувався за ділянку національної політики, отже він нею керував та відповідав за неї, дарма, що в той час він не був ні міністром унутрішніх справ, ні головою таємної поліції. Це його становище звичайно було й мусіло бути секретним, бо ж легально посади керівника національних справ в СРСР не може бути, бо ж номінально советські національні республіки суверенні.

Сталін був «наркомнац» за Леніна ще до створення СРСР.

З другого ж боку, будучи десять років перед тим шефом НКВД-МВД і тим самим керівником усієї розвідчої секретної служби, а згодом ставши міністром унутрішніх справ, Берія був найліпше поінформованою в СРСР людиною щодо внутрішньої ситуації в СРСР і зокрема — щодо справ, зв'язаних із советськими поневоленими національностями, з їхнім спротивом, потенціалами та причинами спротиву.

Рівночасно на адміністративний апарат міністерства внутрішніх справ та

апарат таємної поліції мусіло головною справою припадати запровадження в життя нового курсу щодо неросійських народів. Це тим більше, що в теренах політичного напруження, — а такими насамперед є Західня Україна та балтійські держави, — МВД є вирішальною контрольною силою. І справді — багато національно-політичних поступок було зроблено каналами МВД. Тут ще одна з причин, чому Берія був пов'язаний із новою політикою супроти неросійських народів більше, чим хто інший із більшовицького проводу.

Новий курс супроти неросійських народів скінчився неуспіхом для советського режиму. Скромна порція поступок, зроблених поневоленням народам, послужила передусім для вияву їхнього незадоволення та протесту, а там, де на це дозволили обставини (в Східній Німеччині), вони стали стимулом для безпосереднього бунту. Кремль мусив заступити на відступ і майструвати той відступ таким способом, щоб по змозі рятувати якнайбільше свій надщерблений авторитет.

Потреба зберегти міт непомильності советської догми та плянів акції, уфундованих на цій догмі, — наказує проголосити джерелом неуспіху не засади, на які ті пляни спираються, а особи, що їх

завданням було такі пляни реалізувати. Здійснення нового політичного курсу супроти неросійських народів припадало головно Берії. Він поніс також відповідальність за його неуспіх за стилем советської практики. Коли ж при тому водночас ліквідувався грізний суперник за неподільну владу в Кремлі, це було тим краще для опонентів Берії. Одним пострілом убивали двох зайців.

Такі здогади підтверджує також офіційна советська інтерпретація, яка супроводжувала усунення Берії. Його обвинувачувано: а) в намаганні поставити МВД над партією і урядом; б) під різними вигаданими претекстами він гальмував вирішення важливих питань сільського господарства; нарешті, в) «Берія різними підступними заходами намагався підірвати дружбу народів ССРСР, основу основ багатонаціональної держави та головну умову всіх успіхів братніх советських республік, посіяти розбрат між народами ССРСР, активізувати буржуазно-націоналістичні елементи в союзних республіках». («Правда», 10. липня ц. р.)

Закид Берії, що він хотів поставити МВД вище партії і уряду, треба розуміти хібащо так, що він із своїм МВД, яке раніше було під прямим контролем Сталіна, після смерти диктатора вий-

під контроль, ставши його непо-
середнім керівником. Тим самим Берія
стає дуже небезпечним. Тепер, треба
думати, МВД перебуває знову під конт-
ролем нового диктатора — Маленкова.
Оскільки обвинувачення Берії в цій спра-
ві не є ніякою акцією проти самого МВД.
Враховуючи тоталітарний режим, — тим біль-
ше советський, — не може обійтися без
таємної поліції, а питання першості
зартії чи поліції перед лицем рівної під-
леглості диктаторській кліці — питання
лише академічного порядку.

Тому найсуттєвішим стає обвинувачен-
ня по лінії національної політики. Воно
було zdeфінійоване тим терміном, на
який советська доктрина і советська
практика дозволяє: «підтрим дружби на-
родів». Цей закид у советських офіцій-
них донесеннях був порівняльно най-
детальніше з'ясований. Він був також
найбільш наголошуваний на публіч-
них зборах та в советській пресі.

III

Падіння Берії замкнуло один етап — до речі, часово дуже короткий, однак своєю вагою незвичайно знаменитий, — національної політики посталінського режиму. Кремль хотів розрядити напруження, спричинене русифікацією. Але лібералізація в цій ділянці означає менший контроль Кремлю, більшу політичну автономію для неросійських народів, децентралізацію та демократизацію всієї советської системи. Однак це рівнозначне із початком ліквідації всієї советської системи та її носіїв. Саме це й задокументувала та скромна порція поступок неросійським народам, що їх зробив Кремль у перших місяцях після смерті Сталіна.

Але поворот до сталінського русифікаційного курсу означав би реставрацію того самого міжнаціонального напру-

жовня, що було до смерті Сталіна. Кремль бажає це оминути. Можливо, що авторитет нового советського проводу не заслабкий, щоб міг собі дозволити такий конфлікт. Тому — від часу усунення Берії — в політиці Кремлю стосовно неросійських народів має місце черга заходів, які з певного погляду можна б вважати далшим провадженням курсу, започаткованого раніше, коли при владі був Берія. Але насправді це лише тактичні засоби маневрування, які не можуть мати характеру програми національної політики, від якої можна б очікувати якогось тривалішого вирішення. Це лише борсання Кремлю серед труднощів, що їх приносить злободенність советської дійсности.

І. Кіриченко зберігає свою посаду першого секретаря комуністичної партії України, а на посаду другого секретаря приходить теж місцевий партійний — Н. В. Підгірний, який в останніх трьох роках був секретарем обкому в Харкові (іменований 17. серпня 1954 р.). Але Л. Мельнікова, усуненого ще так недавно із посади першого секретаря за русифікацію в Україні, вислають на видатну посаду амбасадора в Румунії, напевно також із тим планом, щоб партійно-державній адміністрації УССР дати завважити, що ру-

сифікація це ще не справжня антирежимна провина. В Азербайджані Багіров тратить свою довголітню посаду відразу після усунення Берії, цебто в половині серпня ц. р., без ніякого натяку на якийсь стосунок до афери Берії. Бо причини усунення Багірова справді інші. Його «відставка» — це реверанс Кремлю в сторону місцевих національних елементів, — та цим ця подія спеціально знаменна. М. Г. Багіров, туркмен, цілком перейшов на службу великоросійського шовінізму. Він ревніше, як хто інший, провадив боротьбу проти національної традиції ісламських народів Кавказу, він поставив собі за завдання знечечення кавказьких національних героїв. Він підніс апотезу російських підбоїв до обов'язку й системи. Його ніяк не можна підозрівати в симпатіях до нової національної політики Кремлю. Рівночасно він належав до найщиріших поклонників Маленкова. Це він у квітні ц. р. на пленумі в Баку визнав Маленкова за наступника Сталіна, він єдиний серед десятка московських воєвод. І на додаток він зробив це в драматичній антитезі до відбутого в той час пленуму в Тбілісі, який схильний був вбачати спадкоємця Сталіна в Берії.

Таких демонстративних актів Крем-
лю було більше. Згадаймо тут найваж-
ливіші: на останній сесії Верховного
Совету, що відбулася на початку серп-
ня 1952 р. число депутатів, що промов-
ляли, становило 39. З них 31 були де-
путатами від національних республік, і
лише 8 — від російської республіки. На
попередній сесії Верховного Совету за
Октябр, що відбулася в березні 1952 р.,
ця пропорція становила 21 до 10. На
той же сесії корифей українських під-
приємських поетів П. Тичина як деле-
гат від УСССР пропонує створити Ака-
демію Мистецтв та Академію Педаго-
гічних Наук на Україні — пропозиція,
яка виразно подумана як реверанс у
сторону українського культурного жит-
тя. Цього ж Тичину вже 10. серпня
вибирають у Києві на голову Верхов-
ного Совету УСССР. Іменований після
Мельнікова і Б. Г. Боднар-
чука на посаду першого віцепрем'єра
О. Карпівчук зберігає свою посаду й
після повалення Берії, а другим віце-
прем'єром ради міністрів УСССР стає Се-
мен Стефаник, син великого галицького
письменника — Василя Стефаника. Це
звичайний випадок, коли західній укра-
їнській інтелігенції, увійшов до складу уряду УСССР
та одержав таку високу, хоч, дуже
можливо, лише декоративну і не пов'

язану із політичною відповідальністю посаду. В Білорусі усунений 24. червня ц. р. М. І. Баксаков повертається на свою давню посаду міністра внутрішніх справ у половині серпня ц. р. Алей М. Дечко, що прийшов на його місце, залишається при Баксакові віцеміністром.

Проте водночас ідуть інші події, фактична політична вага яких незрівнянно більша. Акція проти русифікації нагло обривається, а згадки про неї вмовкають цілковито. Заклики до боротьби з «буржуазним націоналізмом» лунають голосніше, чим за сталінської ери у виступах на Всесоюзному Верховному Советі, під час сесій республіканських советів, на партійних пленумах чи всіх інших зборах та зі сторінок советської преси. Наступає цілковита реставрація гасла про передову місію «великого російського народу» в житті неросійських народів. Так переплітаються два несумісні елементи в політиці Кремлю супроти поневолених народів. На підмогу батогові приходять цукерки.

BIBLIOTHEQUE
UKRAINIENNE
SIMON
PETLURA
A PARIS

IV

Палестина: зрозуміння нового курсу по-сталинського режиму супроти неросійських народів вимагає його конфронтації із національною політикою Кривоноза за все його існування. Досягнення таким способом рельєфність оцінки викладас, якої небуденної ваги набуває новий курс національної політики у сфері совєтської політичної діяльності.

Національну проблему, а з нею національний конфлікт Советський Союз наслідком у спадщину від російської імперії, в якій кругло половина населення була неросійської національності. На ~~російському~~ російському сході 1917-20 р. р. мали місце дві супротивні революції: перша російська — большевизм проти царю та слабких сил російської демократії, друга — національно-демокра-

тичні революції поневолених народів. По перших місяцях 1917 р. навколо Росії, зредукованої до ентографічних меж, утворилося ціле кільце національних держав неросійських поневолених народів. Лише ті держави зуміли зберегти незалежність, які знайшли протекцію західних потуг (Польща — Балтійські держави) — закономірність в історії очевидна, виняток із якої не становило також і постання Сполучених Штатів Північної Америки. Решта, залишена своїй долі, своєї самотійности оборонити не зуміла.

Але неросійські народи під час і після революції виявили такий національний динамізм, що перебудова давньої російської імперії на советську федерацію стала konieczністю.

Таке вирішення було абсолютно програвшем для большевицько-комуністичної догми, за якої базою суспільно-політичних формацій мав бути виключно класовий інтернаціоналізм, а не національні організми. На одно десятиліття підставою життя народів СРСР стала формальна рівноправність усіх націй, правда, цілком ніколи в Советському Союзі не реалізована. Період релятивної автономії неросійські народи використовували для бурхливої розбудови свого національного життя.

Нову добу принесла програма індустріалізації та колективізації Советського Союзу. Реалізація цієї програми вимагала такої тотальної політичної централізації, що для автономії неросійських народів не лишалося місця. Кремль став перед дилемою: як досягти тотальної уніфікації і централізації держави і суспільности при їхній національній різношерсності. Він вирішив її так, що на носія большевизму, а тим самим советської держави вибрав російську націю. Таке рішення було найлегшим, бо воно спиралося на традицію царської імперії, суттєвими елементами якої були деспотичний централізм та русифікація.

Але це був черговий програш комуністичної доктрини, і за це треба було платити наслідки. Неросійські народи не могли добровільно відмовитися від своєї національної самобутности, а російській нарід вимагав за свою роль носія світового комунізму плату. Така ситуація довела, з одного боку, до екстермінаційної політики Москви супроти неросійських народів, а з другого — до рішучого спротиву неросійських народів. Москва провадила цю боротьбу всіма засобами, найжорстокішими, вершком яких було народовбивство методом голоду, який, наприклад,

в Україні спричинив смерть кількох мільйонів населення. Наслідки цієї політики Москви були для неросійських народів фатальні. Їх провідні кадри були винищені, маси стероризовані, їхня фізична субстанція надцерблена. Як черговий наслідок прийшов неймовірний — не буде ніяке переборщення сказати — патологічний культ російського шовінізму, а щодо неросійських народів брутальна русифікація, — все це компенсація для російського народу за його функцію носія світового комунізму.

В такій ситуації порятунок для поневолених народів міг прийти лише із зовні. Але нацистська політика в час війни була супроти цих народів прямим продовженням большевицької екстермінаційної політики, загостреної всіма тими жахами, що їх несе сучасна тотальна війна. Така політика гітлеризму дала Кремлеві в повоєнному періоді цілком вільну руку не лише для дальшого провадження, а й для загострення передвоєнного екстермінаційного та русифікаційного курсу. При такій свободі рухів, підсилений байдужістю західнього світу до долі неросійських народів, Кремль тотально знищив сім малих національностей. Рівночасно в інших неросійських територіях

під різними приводами переведено жорстокий терор. Спершу розправи з «німецькими коляборантами», потім ліквідація підпілля, опісля за старим гаслом боротьба з «буржуазним націоналізмом».

14 травня 1945 р. Сталін на бенкеті для командирів советської армії, підносячи тости, заявив:

«Пю насамперед за щастя російського народу, бо він найпередовіша нація з усіх советських народів.» Цей тост був признанням устами найвищого советського авторитету цілковитого банкрутства комуністичної доктрини в національній проблемі. Така заява рівнялася ствердженню, що на інтернаціональній, класовій базі було неможливим знайти вирішення, що на багатонаціональній — його теж не вдалося знайти, та що компроміс прийшов на ґрунті російській базі. Але тоді довелося брати на себе всі наслідки. Вже став невідомим, де кінчається інтернаціональний комунізм, а де починається російський націоналізм та російський імперіалізм. Ці два феномени стали на практиці цілком нероздільними. Як продукт цього прийшов нечуваний національний гніт, конфлікт та ворожнеча.

Але вислід війни приніс ту основну зміну, що сфера советського володіння

поширилась аж до серця Європи. Під неподільним пануванням Москви опинилися майже 100 мільйонів населення різних націй, які ще недавно мали свої самостійні держави та ніколи не належали до сфери російського політичного чи культурного впливу. Перед Кремлем виринула та сама проблема, що десяток літ перед тим у стосунку до неросійських народів давньої царської імперії: як досягти тотальної уніфікації, конечної для життєздатності большевицької системи перед лицем національної різноманітності. Цього разу труднощі вирішення ставали засадничо більші, бо числовий балянс росіян до неросіян був рішучо на користь останніх. Але сталінська політика, сп'яніла досягненнями воєнного періоду, цю проблему зігнорувала. Вона визнала, що базою тотальної уніфікації нової сфери советського володіння має стати російство, як це було в Советському Союзі до війни. Вона з місця приступила до заходів, які мали довести до пілковитої нівеляції цих народів. Так, у політичній ділянці прийшла цілковита руйнація давніх політичних інституцій тих народів та насильне впровадження однопартійної системи; в сільськогосподарській — колективізація, в індустрії — поголовна націона-

...на те вислов на важкий промисл,
...а в культурі — брутальна русифіка-
ція. Все це очевидно, підперте жор-
сткими фактами. Наслідки не дали дов-
го часу жити. Зріст напруження та аб-
сурдності соціального апарату досягли не-
можливого жор.

Політичний провід не довіряв сво-
їм силам проводити далі дотеперішній
курс. Він ухвалив шукати вирішення
національного конфлікту, плянуючи ли-
твий поворот до багатонаціональної
системи, як це було в період НЕП-и в
РСФР. Але що було можливе в Совет-
ському Союзі за НЕП-и, те вже стає
неможливім сьогодні. Нині советська
система досягла — шляхом своєї влас-
ної закономірності, з якої нема ворот-
тя, того щабля тотальної централізації,
який робить її цілком штивною. Якане-
будь її лібералізація вражає її життє-
здатність. Вона нездатна на еволюцію,
вона може або існувати на своїх смер-
тельних засадах, які в майбутньому
приведуть до катастрофи, або, рефор-
муючи свої засади, вона мусіла б зра-
ти ж скрахувати.

Політика супроти неросійських наро-
дів — найчуліший барометр для всієї
атмосфери советської сфери володіння.
Вона на поступки неросійським наро-
дам значало б децентралізувати, де-
мократизувати цілу систему, давати ав-

тономію для неросіян. Одначе це неможливе без рівночасного розмонтування суцільного контролю над суспільністю, а тотальна ефективність цього контролю є хребтом совєтської системи. Без неї система нездатна існувати: контролеві вона завдячує всі свої досягнення.

Саме такі нездоланні протиріччя совєтської дійсности виявив останній курс нової національної політики посталінського Кремлю. Навіть та своєю суттю дуже скромна сума поступок неросійським народам, що її зробив Кремль протягом часу від березня до липня, підважила всеохоплюючий контроль суспільности та тим струсила всю систему. Тому дальше провадження і поглиблювання нового курсу національної політики стало для Кремлю неможливим. Але рівночасно в большевицького проводу не було охоти, а може й сили повертати до старого стану речей — бо тут його зустріне національний конфлікт із безоднею ворожнечі, — що теж прикладає совєтській системі ніж до горла. Тому від моменту падіння Берії почався в політиці Кремлю супроти неросійських народів ще один етап. Він полягає в тому, що, з одного боку, йдуть, мізерні своєю фактичною вартістю, акти симпатії в сторону цих народів, з другого — давня політи-

на глуту, яка маніфестує себе закли-
ком до боротьби з «буржуазним на-
ціоналізмом», що на звичайній мові оз-
начає боротьбу із щирим, природним
патриотизмом народів — нарешті ру-
софікація під гаслом першості в усьому
російської нації. Така суміш двох во-
рвань один до одного елементів цього
курсу, позбавляє його характеру прог-
рам національної політики та являє
собою лише борсання серед труднощів,
що їх Кремлеві примітивно-хитрими
маніпуляціями не подолати.

Що ж тоді для Кремлю залишається?
Треба припускати, що якщо влада но-
вого большевицького проводу сконсолі-
дується, то він цілком поверне до за-
сад сталінської політики, бо закономір-
ність природи советської системи виз-
начає такий шлях, як єдино можливий,
який в остаточних вислідах теж згуб-
ний. Тоді нівеляційна політика супро-
ти перосійських народів набере тієї си-
ли, яку вона мала за Сталіна. Але пер-
спективи такого шляху для Кремлю
незвичайно чорні. Сьогодні його пану-
вання поширилося на стільки народів,
що росіяни зредуковані до рішучої мен-
шини. Як у таких умовах виконати
обов'язок «передової советської нації»,
яка доконечна для справного
функціонування всієї советської си-
стем?

V

Які ж висновки можна поробити із такого стану речей? Вони можуть бути такі: Кремлеві вдасться досягти внутрішньої консолідації, що він, подолавши свої труднощі на національному фронті та підпорядкувавши собі суцільно хліборобство, зможе вийти зміцненим унутрішньо та тоді не боїтися розприви із Заходом. Проф. Бернгам формулює можливі наслідки для Заходу із такого розвитку внутрішньої ситуації СРСР так: «Якщо комуністи встигнуть консолідувати те, що вони здобули, тоді їхня світова перемога буде певна. Загроза не в тому, що комуністи могли б зробити, а в тому, що вони зробили.»

Інший погляд може бути такий, що советському режимові не подолати своїх унутрішніх труднощів та що він під

здорови національного конфлікту, а та-
кож соціально-господарської кризи сам
розпадається. Такий погляд покрива-
ється бодай частиною із заявою амери-
канського сенатора А. Вайлі, голови
спільної комісії для закордонних
справ, яку він склав 29. червня ц. р. з
приводу берлінських червневих заво-
рушень, кажучи, що «советське керів-
ництво сидить на бочці пороху, який
заливається з поневолених народів —
бомба, яка в одну ніч може спалахну-
ти під небо.»

І доказом того, як советський провід
визначається кожним зацікавленням За-
ходу поневоленими народами, є факт,
що в останньому експозе Маленкова
сенатор Вайлі став єдиним із політиків
західного світу, який «удостоївся» пой-
мання та особистої денунціяції ново-
го диктатора в Кремлі.

На підтвердження правдоподібності
цих протилежних один одному погля-
дів — цебто, що Кремль подолає або ні
європейські народи — можна навести
багато аргументів. Та ледве чи можна
допустити, щоб котрийсь із них був
насамперед переконливим, що дозволяв би
вирішити, котра із цих прогноз абсо-
лютно слушна.

Але таке протиставлення їх має ще ін-
ший ефект.

Одна із них, саме та, яка заперечує можливість досягнення внутрішньої консолідації СРСР, автоматично відповідає заперечливо на питання, що війна Заходу із Советським Союзом неминуча. Вона також звільняє світ від потреби провадити конструктивнішу й офензивнішу політику супроти СРСР і визвольну — щодо поневолених народів. Релятивно опортуністичні вольори такої прогнози спричиняють, що вона від смерті Сталіна стає щораз популярнішою в західньому світі. Її практичні висновки покриваються либонь із зформульованого колишнім амбасадором Кенненом політикою «стримування», яка проголошує наступне: західний світ повинен бути такою мірою сильний, щоб кожна агресія советів була для них абсолютним ризиком. Він повинен остерігатися своєї слабкості, бо вона може заохотити Кремль повести проти Заходу війну. Поза тим Захід повинен ждати — він повинен стримувати більше-виків і стримувати себе.

Знову друга теза, яка каже, що Кремлеві вдасться досягти консолідації та за деякий час стати незрівняно загрозливішим для Заходу як сьогодні — силою своєї послідовності вимагала б від Заходу, щоб він сам вибрав момент, пригожий для превентивної війни, а до

того часу подав усяку допомогу понево-
леним народам. Але такий висновок
іде шкочиво врозріз із настроями пуб-
лічної opinіi Заходу і тому дуже непо-
пулярний. З другого боку, коли мовить-
ся про пряму допомогу поневоленим не-
рідиським народам, отже не лише про
виплату на радіохвилях, а таку до-
помогу, яка була б справді здатна пе-
рервати або бодай суттєво послабити
внутрішню політику Кремлю до тих на-
родів, — тоді виявляється, що її мож-
ливості на практиці обмежені. Проце-
с екстермінації тих народів Захід, ли-
шившись, не міг би спинити, навіть коли
б бажав цього, всією своєю силою —
схематично, не беручи до уваги війну.

Так в обох випадках доля поневоле-
них народів хитається поміж катастро-
фічним і трагічним становищем. Бо на-
віть, коли б енергія їхнього спротиву
мала в майбутньому доконати Совет-
ського Союзу, це могло б відбутися ці-
лком несамовитого знищення цих наро-
дів. Тому не диво, що ці народи вба-
жають свій єдиний порятунок у якнай-
швидшому ударі Заходу з Кремлем.

Із двох вищезгаданих прогноз вип-
ливають песимістичні перспективи для
поневолених народів. Щождо Заходу,
то тут ситуація інша. Із тези, що Крем-
ль не вдасться подолати спротив по-

неволених народів та що під ударами цього спротиву чекає його загибель, перспективи для Заходу навіть сильно оптимістичні. Він повинен би дочекатися руїни свого смертоносного противника без суттєвого надщерблення своєї субстанції (коли не брати до уваги тягару та наслідків зброєння).

Такі розумування здаються оправданими, але вирінає питання, чи засади, на які вони спираються, є в згоді з дійсністю? Тобто, чи дилема стоїть так: або внутрішні труднощі советського режиму його зламують і загроза конфлікту із Заходом ліквідується, або ж буде навпаки. І тут, на нашу гадку, треба дати заперечну відповідь. Дилема, лідонь, стоїть так, що одна можливість не виключає іншу, а навпаки: вони одна одну зумовляють. Хоча треба вважати за певне, що Кремлеві не вдасться тотально підкорити собі неросійські народи й цілковито спаралізувати їхню антирежимну поставу, — з другого ж боку треба припускати, що такий розвиток ситуації можливості конфлікту з Заходом не виключає. На нашу думку, що більше зростає внутрішня криза в ССРСР, то щораз більше загострюється його нервозна агресивність. І в момент, коли національний конфлікт та господарські труднощі могли

В порівнянні з більшовицькою системою ніж-
че ніколи, в той час вона напевно піде
на війну, щоб в її розпалі спробувати
зробити вихід із свого смертоносного кін-
ця. Бо це був би той єдиний вихід, який
для неї залишився. І вона напевно ним
не зникне.

Дуже можливе, що агресивність ста-
лінської повоевничої політики була дик-
тована такою своєрідною логікою. Курс
на повсюдну тоталізацію та советизацію но-
вопридбаних територій і народів викли-
кав неабияке внутрішнє загострення, а
це з свого боку примусило советський
режим різко відмежувати себе від реш-
ти світу та зайняти до нього наскрізь
агресивну позицію. Посталінський про-
ект пробує розвантажити внутрішній
конфлікт та тому стає примирливішим
на світовій політичній арені. Поход-
ження советської дилеми хібащо таке:
агресивна доктрина породжує внут-
рішні труднощі, а ті — його агресію.
Внутрішні непоборні конфлікти женуть
країну на шлях агресії. А цих труд-
нощів йому не вирішити з позицій
більшовицької догми. Тому також піс-
ля смерті Сталіна мало місця для оп-
тимізму Заходу. А вже цілком помил-
ково шукати відповіді на питання «вій-
на чи мир» в такому чи такому осо-
бистому складі керівництва Советського

Союзу. І то більше, що Захід не має жадного безпосереднього засобу викликати чи хоча б лише прискіпити ті перетворення в Кремлі. Проблему війни чи миру зумовлюють структурні підвалини советської системи, і тому перспективи для Заходу песимістичні. Він мусить рахуватися з можливістю відкритого конфлікту з советською силою та покинути надію на її тиху смерть.

Такі прогнози потверджують стан сучасного поділу Європи, який на постійно — нестерпний. Держава, яка терористичними та мілітарними засобами опанувала половину Європи, мусить щоденно стояти перед питанням дальшої експансії або відступу. На відступ советський режим не здатен, бо це грозило б заламанням його тотальної системи. Тому для нього залишається друга можливість.

Коли ж так стоїть питання, тоді доля поневолених народів сходу Європи не може бути байдужа для Заходу. Це правда, він не має багато заходів, щоб вирішально вплинути на поліпшення їхнього стану в межах советської імперії, щоб спинити сваволю Кремлю щодо тих народів. Та правда й те, що він не користується й тими потенційними засобами, які ще є до його диспозиції.

Але важливіша справа, — тому, що
лежить у цілковитій можливості
Заходу — це потреба, щоб на випадок
конфлікту із советською потугою по-
стала Заходу до поневолених народів
практивала йому тривалу — а не ско-
ропливу — як у випадку гітлерівської
Німеччини — підтримку з їхнього боку.
Захід нарешті мусить усвідомити собі,
що на його плечі великою мірою ляже
навантаж, щоб розоране большевизмом
набостинще Євразії набрало такої по-
стаченої формації, від якої не гнили б
і суспільства та з того процесу загни-
вання не родилися бацилі світового
штурму. Ідеалом заходу є мир — і
справедливість. Але в середньовіччі цей ідеал
конфліктували із другим ідеалом — спра-
ведливостю. Pax et iusticia була заса-
да. І лише тоді, коли ці два ідеали до-
сягнуть найбільшого взаємного збли-
ження, родиться стан, в якому людина
і суспільство живуть, — як казав В.
Лангевський. — «добре і достойно». У
такій поставі до облишеного Кремлеві
Сходу Захід не може забувати за цей
другий ідеал, якщо хоче досягти пер-
шого ідеалу для себе і для всього сві-
ту. Але це змусить його бачити інакше
нещасливу долю неросійських народів
не розглядати їхні змагання до влас-
ної самобутності, як деструктивний
фактор у боротьбі з большевизмом.

VI

Процес усвідомлення американською політичною опінією ролі уярмлених Москвою народів у боротьбі з комунізмом прогресує. Однак в деяких колах організаторів тієї опінії в підході до проблеми є такі хибні засади, що вони цей процес ставлять під загрозу в основі. Хибна засада зводиться до намагання укорінити в цій опінії переконання про практичну доцільність поділу європейської смуги уярмлених Кремлем народів на дві сфери: перша покривається із територією на захід від кордону СРСР до 1939 року, друга — на схід від нього.

Щодо сфери так званих сателітів акція йде передусім під гаслом їхнього звільнення з-під чужого панування, а далі в забезпеченні, що свій унутрішній політичний порядок ці народи зможуть

виключити шляхом демократичної сво-
боди. Щодо решти уявлених народів
визначаються перспективи повалення
комуністичного режиму, але даліше
визначення їхньої долі більш чи менш
залишається за московським
центром комуністичної російської імпе-
рії. При цьому один відлам американ-
ської політичної opinio виразно підкрес-
лює, що визначення політичного харак-
теру цього прокомуністичного режиму
буде залишене виключно йому самому
та що дотеперішній політичний розви-
ток Росії робить дуже сумнівним, а то
і неможливим усякі сподівання, що
цей новий режим буде демократичним
і згідному розумінні, себто взагалі
демократичним.

Рациональність такого двоподілу об-
ґрунтовується насамперед такими мо-
ментами: що Советський Союз у межах
до 1939 року виявляв незрівняно мен-
шу агресивність, а далі — що в бороть-
бі з Советським Союзом треба здобути
прихильність російського народу, і тому
Америка мусить стриматися від будь-
якого посилювання сепаратизму неро-
сійських народів ССРСР.

С цією ряд моментів, які таку ар-
гументацію роблять абсурдною та пов-
ною помилкових помилок і перспектив
вирішувати. Що стосується «неагресивно-

сти» Советського Союзу в його межах до 1939 року, то вона не впливала з його певної геополітичної конфігурації (політично-соціальна була і є, очевидно, та сама), але була продуктом балянсу політичних сил позасоветського світу. Цей балянс ґрунтовно знищила друга світова війна, і було б зайвим витрачати час на докази, що реставрація його в майбутньому неможлива. Така ситуація робить акцентування кордону СРСР до 1939 року в усуненні небезпеки комунізму — безпредметним.

До речі, це питання пов'язується з проблемою стосунку імперіялізму Романових до імперіялізму советського, питання, яке через великий обсяг своєї тематики навіть побіжно не можна тут з'ясувати. Ми лише зазначимо, що якщо навіть традиції імперіялізму Романових і Советського Союзу не покриваються повністю, то тяглість цих двох явищ, нарешті, ідентичність їхнього шляху визначена тими самими геополітичними передумовами, робить розрізнення цих двох феноменів для практичних висновків питанням академічним. Пов'язаність цих двох явищ не є «мітом», як це твердить О. Керенський («Н. Й. Т.» із 29. 7. 1951 р.), але ставить західній світ перед дилемою так, як це з'ясував кол. державний секретар Етісон:

«Процес загарбування та консолідації, шляхом якого Росія виросла протягом останніх п'ятисот літ від московського князівства у величезну імперію, повинен бути спинений.»

Нещасливий також другий аргумент, який висувається для підкріплення доцільності двоподілу уярмлених Кремлем народів і який каже, що всяка програма, що підкреслює самовизначення та можливу незалежність неросійських народів, спричинить об'єднання росіян навколо комуністичного проводу, як єдиного оборонця інтегральності Росії.

Воскреслий похід проти комунізму, центром якого є Москва, силою невідклических обставин набирає характеру ідейного походу. Хочеться чи ні, він стає невольні святою війною. В таких умовах моральність засад такого походу є першим, хоча і не єдиним «кондіцією для життя» його успішності. Як тоді буде із цим принципом, коли українцям, грузинам, балтійцям та іншим відмовлять те саме право на життя і незалежність, що його мають росіяни? Це різноманітне із аргументацією, що в час останньої світової війни треба було відібрати німців, пропонуючи їм замість їхнього панування над поляками, чехами й іншими. Крім засадни-

чої неморальности так пропонованого курсу, його практична політична мудрість більш чим сумнівна. Така засада узаконює суперництво між Вашингтоном і Москвою в задоволенні російського націоналізму. Чи може Америка перемогти в такому суперництві з Кремлем? Якщо йдеться про могутність, Москва буде завжди здатна запропонувати росіянам більше, ніж західній світ.

Щоб рятувати загрожену з цього боку тезу «двоподілу», її прихильники висувують ще й інший аргумент: що в Советському Союзі цілість населення, незалежно від його національности, однаково поневолена, а тому вся однаковою мірою перебуває в опозиції до режиму. Одначе така теза так суперечить дійсності советської імперії, її неправдивість, попри існування залізної заслони, такою мірою задокументована, що таку тезу можуть висувати лише ті, для кого збереження советської імперії в її сьогодинішньому виді дорожче, ніж боротьба з комунізмом, який закріпачує також російський народ. Ми не сумніваємося, що російські трудящі маси відчують утиски советського режиму; одначе це не означає, що тиск цього режиму однаковий для всіх національностей. Неросійські народи піддані ще й національним утискам. Цей утиск має

тільки **репресією** не лише на їхнє культурно-національне життя, а й на економічне. У висліді **тиску** большевицького режиму **культура** російського та неросійських народів **така** засаднича, що усвідомлення цього факту стає основним елементом для належної організації боротьби проти **комунізму**. Мабуть, ніхто не може заперечити, що так звана русифікація, в якій недавно признався сам **радянський** режим, не є акцією в ролі **примусових** курсів Берліца російської мови. Але вона являє собою серію циклічного **фрустраційного** терору, лише тут і там **перериваного** короткими інтервалами **явного** підхліблювання та апізменту. Русифікація означає чергу чисток, **концентраційного** голоду, фальсифікації **культури** й історії, переселювання, **колективізації** — **свідоме** й систематичне **народоубивство** неросійських народів. Мета цієї **народоубивчої** програми — **вилучити** з історичного існування окремі **нації** і **етнічні** групи, розчинити їх у **соціальному** моноліті.

З другого боку, **радянський** режим дає **радянському**, як головному носієві світового **імперіалізму**, у формі компенсації за **військові** витрати, зв'язані з диктаторським **режимом**, **таке** задоволення його **націоналістичних** **амбіцій**, про яке царат навіть не міг мріяти.

Як тоді можна говорити про рівний утиск усіх народів ССРСР? Чим тоді пояснити факт, що, згідно з самою советською статистикою, населення України поміж двома офіційними переписами 1926-39 рр. зменшилося на три мільйони, не включаючи в це природного приросту, одного з найсильніших в Європі? Чому зліквідовано після війни цілий ряд національностей? Чому з Балтики виселяють автохтонів та заселяють їх росіянами? Чому гріх «буржуазного націоналізму» супроти комуністичної догми здібні робити лише члени неросійських народів? Чому проблема дружби народів ССРСР зводиться лише до ставлення неросійських народів до російського, а також не до стосунків поміж ними самими? Чому Югославська Федерація зуміла скоріше скинути свою російську підлеглість, чим комуністичний режим та вже лише одним цим фактом ґрунтовно поліпшити свою долю?

Ми розуміємо, що російська політична еміграція, яка одного дня може стати перед дилемою благословити війну проти Советського Союзу, схоче і зможе це зробити лише з умовою, що ця війна не буде проти Росії, а лише проти «Інтернаціонального комунізму». Однак це означало б забагато сподіватися,

що і російський народ буде бачити цю проблему так само, як його еміграція; і на це є багато причин. Нарешті, було б небезпечним спрощенням робити лінію поділу за схемою — по одному боці уряд, по другому — все населення, як потенційний ворог цього уряду. Кожний закріплений режим, а тим більше тоталітарний, має поважні засоби, щоб утримувати своє населення в лояльній підлеглості. Історія Росії, як і гітлерівської Німеччини, підтверджує такі припущення. Тому загрозу західному світові з боку советської імперії ніяк не вдасться зредукувати лише до загрози «Інтернаціонального комунізму». Тому треба повторити за проф. Бернгамом, що «було б смислним інтерпретувати боротьбу проти комунізму як боротьбу за збереження російської імперії» («Liberation or containment», ст. 236).

Російська еміграція, свідомо нещирості та необґрунтованості своїх постулатів, відступає на позиції «непредрешенства». Цим вона сугерує Заходові думку, що влаштування життя неросійських народів є другорядним питанням і для боротьби з комунізмом таке незасадниче, що його треба відкласти на час після повалення більшовизму. З цього мала б — на її думку — виходити рецепта для сьогоденної хвилини.

Одначе політика еміграцій підсоветських народів не може ніяк погодитися з таким поставленням справи, бо думка таких плянів прозора. Такі постуляти хочуть утривалити факти екстермінаційної політики Москви та забезпечити їх заздалегідь від загрози порушення. Таким способом російська еміграція хоче переконати Захід про потребу закріплення за російським народом навіть тих імперіялістичних здобутків, що їх принесла большевицька, нелюдська політика супроти цих народів. Вона, російська еміграція, хоче викликати враження, що такі позиції російського народу є природним порядком речей, а всі, що думають інакше, є дивним відхиленням від цього порядку, що, мовляв, розчленовує один організм.

З цих причин нема ніяких об'єктивних чи подиктованих моментами хвилевої користи підстав для застосовування західнім світом «двоподілу» супроти уярмлених Кремлем народів. Політична інтегральність цього фактора вже сьогодні очевидна, а нестримна совстизація незалежних до 1939 року країн елімінує ті сумніви, які ще могли б існувати. Включення Балтійських держав, а далі — Західньої Білоруси і Західньої України, разом з Закарпат-

тям і Вуковиною, в безпосередній склад Советського Союзу завершує невідлучне пов'язування проблеми визволення підросійських народів із так званими сателітними. Безпосереднє включення цих територій до Советського Союзу після останньої війни, території, які своїм характером такі самі, як і сателітні, та які шляхом відкритого резистансу чинили опір, закривало й підсилювало національну проблему також усередині самого СРСР, перетворивши її на суцільний комплекс у цілій советській сфері впливу. Також і цим треба пояснювати факт, що в останніх заходах Кремлю окреме відзначення знайшла Західня Україна.

Боротьба уярмлених народів за свою незалежність не є ніяким актом помсти чи замаху на російський народ, хоча, з другого боку, нема сумніву, що сьогодні під'ярмлені народи Середньої та Східньої Європи роблять відповідальними за свою незавидну долю росіян, як націю, не менше, ніж інтернаціональний комунізм. Незалежно від цього, справедливе вирішення їхньої самостійності не стоїть проти інтересів самої російської нації. Національна структура Росії чи СРСР є одним із пояснень для перманентного існування деспотизму її режиму. Нема ніякого відкриття

в ствердженні, що ліберальні методи не можна погодити із збереженням територіальної і державної інтегральності царської чи советської імперії. Придушення сепаратистичних тенденцій неросійських народів робить доконечним існування деспотичного апарату, незалежно від ідеологічної доктрини, а ця обставина своєю чергою повертається проти самого неросійського народу. Так цілий імперський комплекс нездатний знайти рішення для свого внутрішнього вільного існування, шукає виходу в зовнішніх конфліктах. Основоположник комунізму Ф. Енгельс сказав одного разу велике слово, що «нарід, який поневолює інші, не може бути сам вільний». Відомий російський анархіст і революціонер М. Бакунін писав у середині 19 ст. в своїй «Сповіді» до царя Миколи I: «Яка користь для Росії в її завоюваннях? Буде вона щасливіша, вільніша, багатша? Буде вона хоч би лише сильніша?... Чи повинна і зможе стати руська, вірніше великоруська національність національністю цілого світу?» І, даючи заперечливу відповідь, Бакунін робив висновок, що «все закінчиться тим, що зненавиджена всіма, вона зненавидить себе і не знайде у своїх насильницьких підбоях нічого іншого крім мук власного раб-

ства» (В. Полонскій — Матеріяли для біографії М. Бакуніна т. I. стор. 168-9). Цю правду щодо російської імперії ствердив лагіднішими словами один із офіційних керівників царської політики граф Вітте, кажучи, що «російська імперія може існувати лише як самодержавна держава або перестати існувати».

Західний світ мусів би усвідомити собі, що для успіху його боротьби із смертельною загрозою комунізму змагання за свою волю уярмлених Московою народів не перешкода, а, навпаки, найповажніший фактор успішності цієї боротьби, бо він діє в межах самої советської імперії. Чи було б завдання західного світу легшим, коли б — дозволюмо собі на такий абстрактний приклад — простір сьогоденішнього большевицького володіння був заселений лише одним монолітним народом? Либонь не буде жадним переборщенням сказати, що в такому випадкові доля цієї боротьби була б перерішена уже в користь большевизму.

Останні події в советській імперії ще раз довели слушність наших тверджень. Вони довели їх тією мовою, яку Захід найскорше розуміє та до якої, хоч і безпідставно, ставиться з найбільшим довір'ям, цебто офіційною мо-

вою самого советського режиму. Такі нагоди незвичайно рідкі, і зокрема ця остання така вимовна, що накладає прямо обов'язок, щоб у своїй наставі до боротьби неросійських народів Захід перевів основну ревізію.

А тим часом серед західньої політичної опінії є надзвичайно впливові середовища, які сугерують думку, що доля неросійських народів у боротьбі з большевизмом буде обтяженням. Думки, що Америка мусить стриматися від підсилювання сепаратизму неросійських національностей СССР — популяризується найпоширенішими виданнями (приміром, «Лайф» 23. 3.), на сторінках видаваного американцями німецькою мовою репрезентативного магазину «Монат» (число 37, стор. 34) англійський експерт для советських справ Макс Белов сугерує думку, що реставрація балтійських держав чи України не вимагає уваги завдяки советським переселенням, — факт апологетики народобивства і своїм цинізмом потрясаючий!

Так політичні еміграції цих народів затривожені до найвищих меж, що Америка, ця могутня нація, на плечі якої історична хвиля поклала провід у боротьбі вільного світу з большевизмом та голос якої буде вирішальним

у майбутньому, може бути не лише байдужою, а навіть неприхильною до наших змагань, щоб наші народи жили на своїй землі вільно й гідно.

1919 року напрямні, витрацьовані на Паризьку мирну конференцію для президента Вілсона, проголошували: «Доручається створення української держави з умовою, що український націоналізм достатньо сильний, щоб виправдати таке рішення.» Своею тридцятип'ятилітньою боротьбою за свою свободу та незмірними жертвами, складеними в ній, український народ таку умову виправдав.
